

STEPHEN
HAWKING

KNIHA
O PRIATEĽSTVE
A FYZIKE

LEONARD MLODINOW

Spoluautor kníh *Veľký plán* a *Ešte stručnejšia história času*

STEPHEN
HAWKING

Copyright © 2020 by Leonard Młodinow
Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o, 2020
Translation © Zuzana Greksáková, 2020

STEPHEN
HAWKING

KNIHA
O PRIATEĽSTVE
A FYZIKE

LEONARD MLODINOW

slovar

Na pamiatku Stephena Hawkinga
1942 – 2018

ÚVOD

So Stephenom som sa naposledy rozlúčil vo Veľkom kostole Panny Márie, päťstoročnom chráme uprostred starého Cambridgea. Bol marec 2018. Sedel som v uličke, a keď popri mne prešla truhla s jeho pozostatkami, ešte raz sme sa ocitli v tesnej blízkosti. Cítil som, akoby sme boli opäť spolu, napriek rakve, ktorá ho oddeľovala od všetkých prítomných a po sedemdesiatich šiestich rokoch chránila pred nástrahami a výzvami fyzického sveta.

Stephen veril, že smrťou sa všetko končí. Ľudia budujú stavby, tvoria teórie a plodia potomstvo. To všetko plynie po rieke času, no príde deň, keď nás jej prúd vyplaví. Aj ja som v to veril, ale keď okolo mňa niesli drevenú rakvu, vnímal som jeho prítomnosť. Bol to zvláštny pocit. Rozum mi vravel, že Stephenova chvíľková existencia sa pomínila, tak ako sa o neveľa rokov pomínie aj tá moja. Fyzika ma naučila, že jedného dňa zmizne nielen to, čo máme radi, ale všetko, čo okolo seba vnímame. Viem, že aj Zem, Slnko a naša Galaxia majú svoj vymedzený čas, a že keď nadíde naša chvíľa, ostane po nás len prach. No i tak som sa so Stephenom rozlúčil a zaželel mu všetko dobré do večnosti.

Zadíval som sa na Stephenovu spokojnú tvár na prednej strane smútočného programu. Spomenul som si na

jeho silu, na jeho široký úsmev, ktorým vyjadroval vďaku, a na jeho hrozivé grimasy na znak nesúhlasu. V mysli sa mi vynorili spoločné chvíle, keď sme sa radostne pohrúžili do vecí, za ktoré sme boli zapálení. Chvíle, keď sme našli uspokojenie v debatách o krásnych myšlienkach, alebo keď som sa od neho naučil niečo nové – ale aj frustrujúce momenty, keď som sa ho snažil o niečom presvedčiť a on nechcel ustúpiť.

Stephen bol na celom svete známy tým, že rozvřiril stojaté vody sveta fyziky, že o tom písal a že to všetko dokázal s nefunkčným telom. Pre človeka, ktorý sa nemôže hýbať ani hovoriť, je však rovnako náročné udržiavať dlhoročné priateľstvá, nadväzovať hlbšie vzťahy a nájsť lásku. Stephen vedel, že žije nielen vďaka svojej vášni pre fyziku, ale aj vďaka priateľstvu a láske.

V niekoľkých nekrológoch zaznela ironická zmienka o tom, že hoci Stephen neveril v Boha, má pohreb v kostole. Nevidel som na tom nič zvláštne, keďže Stephen bol hlboko veriaci, a to aj napriek svojmu oduševnenému intelektuálnemu presvedčeniu, že všetko, čo sa deje v prírode, riadia vedecké zákony. Stephen veril v *ľudského* ducha. Veril, že všetci ľudia majú emočnú a morálnu stránku, ktorá nás odlišuje od zvierat a robí osobitými. Presvedčenie, že ľudská duša nie je nadprirodzená, ale je skôr výtvorom nášho mozgu, neznižovalo jeho vieru. Ako by aj mohlo? Človeku ako Stephen, ktorý nemohol ani hovoriť, ani sa hýbať, neostávalo nič iné.

„Tvrdohlavosť je moja najsilnejšia stránka,“ hovorieval Stephen a ja som s ním mohol len súhlasiť. Vďaka svojej tvrdohlavosti si išiel za nápadmi, ktoré zdanlivo nikam nevedli a nad ktorými iní dvíhali obočie. Vďaka tvrdohla-

vosti mu v bezvládnom tele tancoval duch. Stephen žil navzdory všetkým lekárskeym prognózam, ale 14. marca 2018 jeho hviezda napokon vyhasla. A teraz sme sa s ním prišli rozlúčiť. Rodina, priatelia, opatrovatelia a opatrovatelky¹, kolegovia a kolegyne. Bol odo mňa o trinásť rokov starší, už desiatky rokov na tomto svete nadsluhoval a po celý ten čas čelil život ohrozujúcim infekciám. Čosi v mojom vnútri mi však vždy našepkávalo, že ma prežije.

Stephena som spoznal v roku 2003, keď sa mi sám ozval s tým, či by som s ním niečo nenapísal. Čítal moje knihy *Euklidovo okno (Euclid's Window)* o zakrivenom priestore a *Feynmanova dúha (Feynman's Rainbow)* o mojom vzťahu s týmto slávnym fyzikom. Povedal, že sa mu páči môj štýl písania, ako aj to, že som tiež fyzik, ktorý dokáže porozumieť jeho teóriám. Zaskočilo ma to. Polichotilo mi to. V nasledujúcich rokoch sme spolupracovali na dvoch knihách a spriatelili sme sa.

Naša prvá kniha sa volala *Ešte stručnejšia história času*. Nebolo to pôvodné dielo, ale prepracovanie Stephenovej slávnej *Stručnej histórie času*. Chcel ju napísať zrozumiteľnejšie. Kip Thorne, teoretický fyzik z Kalifornskej technickej univerzity (Caltech) a jeden zo Stephenových najbližších priateľov, mi raz povedal, že čím hlbšie ovládaš fyziku, tým je pre teba *Stručná história* menej zrozumiteľná. Stephen sa o nej vyjadril trochu inak: „Každý si ju kúpil, no málokto ju aj prečítal.“

¹ Väčšina Stephenových opatrovateľov a opatrovateliek neboli profesionálni zdravotníci.

Ešte stručnejšia história času vyšla v roku 2005. V tom čase som vyučoval na Caltechu. Stephen žil v Anglicku, ale každoročne na dva až štyri týždne navštívil Caltech. Naše stretnutia a e-mailová komunikácia bohato postačili na jej dokončenie. Na rozdiel od *Vesmíru v orechovej škrupinke* a jeho ďalších kníh sa zakladala na jeho výskume zo sedemdesiatych a osemdesiatych rokov. Po vydaní *Ešte stručnejšej histórie času* sme sa rozhodli napísať *Veľký plán*. Ten mal vychádzať z jeho aktuálneho výskumu a objasniť jeho najnovšie, dovtedy nespopularizované teórie – a chceli sme sa v ňom venovať relatívne zložitým otázkam: paralelným vesmírom, myšlienke, že vesmír vznikol z ničoho, a skutočnosti, že prírodné zákony sú nastavené tak, aby mohol existovať život. Bolo nám jasné, že táto kniha si bude vyžadovať iný prístup. A viac spoločne stráveného času. A tak som začal dochádzať za Stephenom z Kalifornie do Cambridgea. Trvalo to až do roku 2010, keď sme *Veľký plán* konečne dopísali.

Stephen počas značnej časti svojej kariéry nadväzoval na výsledky Alberta Einsteina. Ten v roku 1905 sformuloval teóriu dnes známu ako špeciálna teória relativity. V tom čase mal dvadsaťpäť rokov a fyzika bola preňho len koníčkom, ktorému sa venoval popri práci patentového úradníka. Špeciálna teória relativity nám odhalila viacero fascinujúcich záhad prírody: napríklad, že meranie vzdialeností a časových intervalov je relatívne a závisí od pozorovateľa alebo že látka je formou energie a nič sa nepo-

hybuje rýchlejšie ako svetlo. Mala však jeden háčik: hoci sa špeciálna teória relativity nezaoberala gravitáciou, jej ohraničenie maximálnej rýchlosti odporovalo Newtonovej teórii, podľa ktorej gravitačná sila pôsobí okamžite, a teda nekonečne rýchlo.

Einstein si nad týmto rozporom lámal hlavu. Treba zmeniť teóriu relativity? Alebo sa vzdať Newtonovej teórie gravitácie? Ako sa ukázalo, potrebné bolo jedno i druhé. Einstein tento problém skúmal nasledujúcich desať rokov. Dal výpoveď na patentovom úrade a pretíkal sa na univerzitách v Berne, Zürichu, Prahe a v Berlíne. V roku 1915 napokon dokončil novú teóriu – všeobecnú teóriu relativity. Išlo o značné rozšírenie špeciálnej teórie relativity, ktoré zohľadňovalo účinky gravitácie.

Všeobecná teória relativity sa od Newtonovej teórie líši vo viacerých ohľadoch. Jedným z nich je oprava Newtonovho predpokladu, že gravitačná sila pôsobí okamžite: podľa všeobecnej teórie relativity sa gravitácia šíri prostredníctvom gravitačných vĺn rýchlosťou svetla, čím dodržiava maximálnu rýchlosť špeciálnej teórie relativity. Hoci Einsteina k sformulovaniu všeobecnej teórie relativity podnietilo hľadanie prijateľného vysvetlenia pôsobenia gravitácie, gravitačné vlny boli jednou z posledných častí teórie, ktoré boli experimentálne dokázané. V roku 2017 dostal Nobelovu cenu za „rozhodujúci prínos“ k objavu gravitačných vĺn práve Kip Thorne.

Newton pomocou gravitačnej sily vysvetlil, prečo planéty obiehajú okolo Slnka a telesá padajú na zem. Gravitácia priťahuje jedno teleso k druhému a núti ich vybočiť zo svojej „prirodzenej dráhy“, ktorou bola podľa neho priam-

ka. Einstein nám ukázal, že je to len približný obraz diania a že existuje hlbšia pravda, podľa ktorej možno gravitáciu opísať inak.

Podľa Einsteina sa látka a energia nepriťahujú pôsobením gravitačnej sily, ale deformujú priestor. Platí, že na základe jeho zakrivenia vieme určiť, ako sa pohybuje látka a šíri energia. Hmota pôsobí na časopriestor a časopriestor pôsobí na hmotu. Práve toto prepojenie robí rovnice všeobecnej teórie relativity takými zložitými. Einstein sa musel naučiť a dokonale ovládať neeuklidovskú geometriu – v tom čase málo rozvinutý odbor, ktorý opisuje zakrivený priestor. Počas desiatich náročných rokov, ktoré zasvätil zdokonaľovaniu všeobecnej teórie relativity, Einstein bojoval sám so sebou. Predbežné varianty novej teórie opakovane kriticky posudzoval, snažil sa ich vyvrátiť a dospieť tak ku konečnej podobe svojej teórie.

V bežných situáciách Newtonova teória dobre zodpovedá skutočnosti. Aj preto trvalo storočia, kým si niekto všimol jej nedostatky. V prípadoch, kde uvažujeme o vysokej rýchlosti alebo kde sú látka a energia vysoko koncentrované a pôsobí na ne silná gravitácia, sa však na túto teóriu spoliehať nemožno.

V súčasnosti sa špeciálna teória relativity uplatňuje v rôznych oblastiach fyziky, zatiaľ čo všeobecná teória relativity len zriedkavo. Dva najdôležitejšie príklady jej aplikácie predstavujú čierne diery a počiatok vesmíru. Dlhé desaťročia sa zdalo, že existenciu oboch fenoménov nemožno experimentálne overiť. Panovalo presvedčenie, že raný vesmír vznikol tak dávno, že ho nemožno preskú-

mať, a o čiernych dierach dokonca sám Einstein uvažoval len ako o matematickej kuriozite a nie o bežnom vesmírnom jave. Výsledkom bolo, že polstoročie po publikovaní všeobecnej teórie relativity v roku 1915 bola problematika raného vesmíru a čiernych dier opomínaná a teória skončila na skládke vedeckého poznania.

Názory iných fyzikov však Stephena neodradili. Jeho prvou prácou bola *Veľkoškálová štruktúra časopriestoru* (*The Large Scale Structure of Space-time*), v ktorej sa spolu s Georgeom Ellisom zamerlal najmä na matematický opis zakriveného priestoru. Časť z nej som prečítal na vysokej škole a už vtedy som ju pokladal za veľmi provokatívnu – patrí ku knihám, ktoré čítate so zatajeným dychom, i keď pri tejto by som sa o to nepokúšal. Prelúškať sa cez jednu stranu vám totiž pokojne zaberie aj hodinu.

Stephena fascinovali čierne diery aj raný vesmír, a tak neprekvapí, že sa stali hlavnou oblasťou jeho výskumu. Jeho skoré práce mali taký veľký vplyv, že vytiahli zo zabudnutia všeobecnú teóriu relativity. Jeho objavy týkajúce sa prepojenia teórie relativity s kvantovou teóriou neskôr viedli k zrodu novej oblasti fyziky – ku kvantovej gravitácii.

A práve týmto myšlienkam a javom zasvätil Stephen celý život. Upozorňoval na ich význam a nikdy ich neprestal skúmať v nádeji, že ho privedú k novým objavom. Keď sa po štyridsiatich rokoch bádania a tvrdej práce rozhodol napísať *Veľký plán*, veril, že našiel odpovede na veľké otázky, ktoré si kládol na začiatku kariéry – *ako vznikol vesmír, prečo vôbec vesmír existuje a prečo sú fyzikálne zákony také, aké sú*. Našou úlohou vo *Veľkom pláne* bolo priblížiť jeho odpovede čitateľom.

Keď s niekým pracujete na projekte, na ktorom vám záleží, mali by ste si rozumieť hlavne názorovo. A pri troche šťastia aj ľudsky. So Stephenom sme sa počas písania spriatelili. To, čo sa začalo ako spojenie dvoch intelektov, prerástlo do vzťahu dvoch ľudí. Prekvapilo ma to, i keď nemalo, lebo Stephen nepátral len po tajomstvách vesmíru, ale hľadal aj ľudí, s ktorými by sa o ne mohol podeliť.

V mladosti Stephena chlapci šikanovali. „Bol malý a vyzeral ako opica,“ povedal o ňom bývalý spolužiak zo strednej školy. V dospelosti bol vážnom svojho imobilného tela. Šikane však čelil humorom a ochrnutiu zase vnútornou silou. Na každého, kto Stephena dobre poznal, zapôsobili jeho silné osobnostné kvality a vedecké myslenie. Na nasledujúcich stranách vám priblížim, aký bol Stephen kolega a priateľ. Poodhalím vám, prečo bol výnimočným fyzikom aj človekom. Aký bol v skutočnosti? Ako sa vyrovnával so svojou chorobou a aký vplyv mala na jeho zmýšľanie? Čím sa vyznačoval jeho prístup k životu a vede? Čo ho inšpirovalo a ako sa rodili jeho myšlienky? Aké boli jeho najvýznamnejšie úspechy a aké je ich miesto v dejinách fyziky? Čo vlastne robia teoretickí fyzici a ako? A prečo? Počas spolupráce so Stephenom som tieto otázky začal vnímať v novom svetle, a to aj tie, na ktoré som mal pôvodne iný názor. Okrem spomienok na spoločné chvíle a najpozoruhodnejšie udalosti jeho života vám sprostredkujem aj to, čo som sa od Stephena naučil.

Zvyčajne ma len tak niečo neohúri, ale keď som sa v roku 2006 prvý raz ocitol v Cambridgei, bol som ohromený. Bolo leto, Stephen mal šesťdesiatštyri rokov, a hoci sa jeho život v mnohom líšil od toho, ako ho neškôr vykreslil hollywoodsky životopisný film, zábery z Cambridgea mali veľmi blízko k inej snímke – k *Harrymu Potterovi*. Cambridge bol kópiou Rokfortu. Okrajové štvrte mesta sú azda menej čarovné a historické, ale len zriedka som si trúfol vzdialiť sa od „starého Cambridgea“, ktorého spleť kamenných uličiek a budovy postavené na zdanlivo náhodných miestach pamätali Newtona. Veľká časť univerzitných budov sa nachádza práve tu, zasadená medzi stredovekými kostolmi a cintorínmi. Za vysokými stáročnými múrmi, ktoré mali chrániť študentov pred mešťanmi, sa kľukatia užužké chodníky a takmer rovnako úzke ulice, ktoré vyzerajú ako bezvládne ploché rezance.

Nepremyslené a nepravidelné rozvrhnutie mesta je pochopiteľné, keď si uvedomíme, že univerzita bola založená pred osemsto rokmi, stáročia predtým, ako Descartes opísal svoj elegantný pravouhlý súradnicový systém. „Starý“ je však relatívny pojem: ľudia v skutočnosti obývali Cambridge už od praveku. V súčasnosti tvorí univerzitu

tridsaťjeden takmer autonómnych fakúlt, takzvaných *colleges*, a v meste žije viac ako stotisíc obyvateľov.

Hoci Cambridge pripomínal Rokfort, bol medzi nimi zásadný rozdiel. Čary, ktoré sa tu diali, boli skutočné. Práve tu Newton dupal po kamennom nádvorí, aby načúval ozvene a zmeral rýchlosť zvuku. Práve tu sa nachádza laboratórium postavené Jamesom Clerkom Maxwellom, ktorý rozlúštil záhady elektriny a magnetizmu. Práve tu objavil J. J. Thomson elektrón a práve tu nájdete bar, kde Watson a Crick popíjali pivo a debatovali o genetike. Stojí tu aj budova, kde Ernest Rutherford, muž, ktorý rozlúskol štruktúru atómu, uskutočňoval svoje dôkladné experimenty.

V Cambridgei sú právom hrdí na svoju prírodovednú tradíciu, zatiaľ čo Oxford, ktorý sa viac zameriava na humanitné vedy, nazývajú „tou druhou školou“. Vedúci Stephenovej katedry mi povedal, že rovnako ako Stephen absolvoval bakalárske štúdium na Oxforde, kde ich profesori nútili písať eseje o vedeckých problémoch namiesto toho, aby im zadali bežné príklady. Vrazil, že keď skúšal zadať esej svojim študentom v Cambridgei, nikto ju neodovzdal. Boli to zarytí prírodovedci, a ak im je súdené získať Nobelovu cenu, určite to nebude za literatúru.

Počas mojich návštev mi Stephen vybavil ubytovanie na fakulte Gonville & Caius, ktorej bol členom, v uzavretom areáli zo 14. storočia v starom Cambridgei. V prvý deň svojho pobytu som sa rozhodol zájsť za Stephenom peši. Trvalo mi to len dvadsať minút, no slnko pražilo a na dusivú vlhkosť som nebol zvyknutý. Stephen si vždy

pochvaloval zimu v Južnej Kalifornii, pretože tam menej trpel pľúcnyimi infekciami. Zimu v Cambridgei neznášal. A teraz, keď som tam na vlastnej koži zažil leto, zistil som, že ani to nie je úžasné. Briti sa radi sťažujú na počasie. A majú prečo.

Ako som kráčaľ k Centru matematických vied, komplexu budov, kde mal Stephen pracovňu, tešil som sa, že one-dlho zaleziem dnu. Ale nájsť Stephenovu budovu nebolo vôbec ľahké. Komplex pozostáva zo siedmich pavilónov rozmiestnených v tvare paraboly. S veľkými oknami a fasádou postavenou z tehál, kovu a kameňa pripomínajú futuristický japonský chrám. Páčili sa mi najmä okná, ktorých tam bolo neúrekom. Komplex získal niekoľko cien za dizajn, no ja by som na ňom najviac ocenil smerovník s nápisom „*Tadiaľto za Stephenom Hawkingom*“.

Stephenov pavilón susedil so staršou budovou nazývanou Inštitút Isaaca Newtona. Keď pracujete so Stephenom, na Newtona príde reč často. Niektorí ho dokonca k nemu prirovnávali, čo je vskutku ironické, keďže Stephen Newtona nemal rád. Newton sa rád hašteril pre malichernosti, a keď sa ocitol vo vplyvnom postavení, bol zákerný a pomstychtivý. Odmietal sa deliť o zásluhy pri ktoromkoľvek zo svojich objavov a nikdy ani nepriznal, že sa inšpiroval myšlienkami iných. Nemal ani zmysel pre humor. Jeho známy, ktorý uňho pracoval päť rokov ako asistent, povedal, že smiať sa ho videl len raz. Bolo to vtedy, keď sa ho ktosi opýtal, prečo by sme mali študovať Euklida. Prečítal som si niekoľko životopisov tohto vedca, a hoci mali rôzne názvy, všetky by sa mohli volať *Isaac Newton – Podliak*.

STEPHEN HAWKING

No oveľa dôležitejšia ako Stephenov názor na Newtonovu povahu bola skutočnosť, že Stephena na strednej škole klasická newtonovská fyzika nudila. Vedcov fascinujú objavy – odhalenie určitého správania, ktoré ešte nikto neopísal, alebo pochopenie niečoho, čomu nikto iný nerozumie. No Newtonove stáročné zákony opisujú bežný svet a v stredoškolskej fyzike nedochádza k žiadnym prekvapeniam. Na strednej škole používajú učitelia Newtonove zákony na vysvetlenie pohybu kyvadla alebo na predpovedanie toho, čo sa stane, keď do seba narazia biliardové gule. Stephen si z týchto hodín odniesol pocit, že normálni ľudia hrajú biliard, kým fyzici o ňom píšu rovnice. Preto nie div, že na strednej škole s fyzikou veľa trpezlivosti nemal. Oveľa radšej mal chémiu. Na jej hodinách aspoň občas niečo vybuchlo.

Stephenov pavilón v Centre matematických vied bol sídlom Katedry aplikovanej matematiky a teoretickej fyziky alebo DAMTP, ako ju ľudia skrátene nazývali, pričom s potešením zamlčali koncové P. DAMTP bola známa ako Katedra Stephena Hawkinga.

Pavilón mal len tri podlažia a schodisko sa vinulo okolo výťahovej šachty. Vyšiel som na druhé poschodie. Celá budova bola bezbariérová. Stephen nemal rád budovy, ktoré také neboli. Aj preto si Caltech získal jeho priazeň – keď Stephen v roku 1974 prijal pozvanie stráviť rok v Kalifornii, univerzita z vlastnej iniciatívy prestavala celý kampus na bezbariérový. Podobné úpravy sa v Spojených štátoch nevyžadovali až do prijatia zákona o osobách so zdravotným postihnutím v roku 1990.

Na druhom poschodí som zabočil doľava a ocitol sa pred Stephenovou pracovňou. Dvere boli zavreté. Vtedy

som ešte nevedel, čo to znamená, ale o chvíľu som sa to dozvedel. Cítil som sa trochu nesvoj, asi preto, že som sa prvý raz ocitol na Stephenovej domácej pôde.

Keď som vykročil k Stephenovým dverám, cestu mi skrížila jeho hradná stráž. Volala sa Judith. Stephenovi patrila miestnosť v rohu, jej bola hneď vedľa. Postavila sa medzi mňa a Stephenove dvere. Judith pôsobila neprekonateľne. Silná päťdesiatnička s rovnako silnou povahou. V mladosti strávila štyri roky na Fidži, kde namiesto elektroškov liečila duševne chorých väzňov arteterapiou. Jeden jej zverenec odrezal hlavu vlastnému otcovi. O pár týždňov už kreslil palmy pastelkami. Ak si poradila s ním, poradila by si aj so mnou.

„Leonard?“ spýtala sa zvučným hlasom. Prikývol som. „Rada vás osobne spoznávam,“ povedala. „Potrvá to len pár minút. Stephen je na gauči.“

Stephen je na gauči. Čo tým myslela? Aj ja sa vystriem na gauč, keď si chcem zdriemnuť alebo pozrieť film. Pochyboval som však, že vnútri sa deje čosi také. Cítil som, že by nebolo slušné vyzvedať, a tak som len prikývol, akoby bolo úplne bežné, že človek počká, kým si známy vedec na chvíľu zdriemne.

Hoci som Judith nikdy predtým nestretol, vymenili sme si množstvo e-mailov a telefonátov. Vedel som, že bola dôležitou silou v Stephenovom vesmíre. Ak ste sa chceli dostať k Stephenovi, ona rozhodovala, či má čas. Keď ste zavolali, telefón zdvihla ona a odniesla mu ho (alebo aj neodniesla). Keď ste mu napísali, ona sa rozhodla, či vám na list odpovie, a ak to bolo dôležité, či mu ho prečíta. Pokiaľ viem, jediný raz nad ňou niekto zvráťal počas

Stephenovej návštevy Južnej Afriky, keď sa mal stretnúť s Nelsonom Mandelom, ktorého veľmi obdivoval. Mandela mal vtedy niečo po deväťdesiatke. Nebol veľmi technický typ a z nejakého dôvodu ho vyviedol z miery Stephenov počítač, ktorý zaňho hovoril. Nebol na tom veľmi dobre. Mal podlomené zdravie. „Ten už je odpísaný,“ pomenoval Stephen, čo bolo vcelku ironické, keďže ani on na tom nebol najlepšie a takmer nedorazil na schôdzku. Judith, ktorá ho sprevádzala na tomto výlete, však tak veľmi chcela stretnúť Mandelu, že sa postarala o to, aby ho Stephen navštívil, a zviezla sa s ním a jeho opatrovateľom. Ale Mandela mal svoju vlastnú Judith, ženu menom Zelda. Keď Stephena s opatrovateľom uvádzala do miestnosti, kde sa mali stretnúť s Mandelom, Judith dnu nepustila. Zelda sa rozhodla, že pre starého pána by to bolo príliš veľa ľudí naraz, a tak cez ňu Judith neprešla. Zelda použila na Judith jej vlastnú taktiku.

Moja mama hovorievala: „Kde je vôľa, tam je cesta.“ Poznala veľa prísloví, ale toto bolo pravdivé. Každý bezpečnostný systém má predsa svoje slabé miesto a u Stephena to nebolo inak. Existovali aj zadné vrátka. Mohli ste obísť Judith a kontaktovať Stephena priamo, ak ste poznali jeho súkromnú e-mailovú adresu, ktorú dal svojim priateľom a sám ju kontroloval. Problémom bolo, že väčšinou neodpovedal. Dokonca aj Kip, ktorý bol Stephenovým blízkym priateľom celé desaťročia, sa mi zdôveril, že Stephen mu odpovie asi na každý druhý e-mail. To, že vám neodpísal, neznamenalo, že si ho neprečítal – čo to však znamenalo, ste sa už nedozvedeli. Ak si ho prečítal, tak naň odpovedal podľa toho, ako veľmi bol predmet správy dôležitý preň-

ho, a nie pre vás. Pri svojej rýchlosti písania šesť slov za minútu si musel vyberať, koho poctí odpoveďou.

Ak ste mali Judith na svojej strane, s korešpondenciou vám pomohla. Stačilo ju dať do kópie e-mailu alebo jej ho preposlať, ona si ho potom vytlačila, zašla za Stephenom a prečítala mu ho. Keď sa zdráhal odpovedať, prinútila ho. Ak som s ním potreboval hovoriť, zvyčajne som zavolał Judith, ktorá si sadla k Stephenovi a na telefóne na jeho pracovnom stole zapla reproduktor. Keď sa však rozhodla, že Stephen má na práci lepšie veci ako komunikovať s vami, tak vždy, keď ste sa mu snažili dovolať, bol záhadne nedostupný. S Judith sme sa rozprávali len pár minút, keď jej zazvonil telefón a poprosila ma, aby som sa usadil v jej kancelárii, kým pôjde skontrolovať Stephena. O chvíľu sa po mňa vrátila. Stephenove dvere boli otvorené.

Judith ma zaviedla dnu. Stephen sedel vo svojom slávnom invalidnom vozíku za svojím slávnym pracovným stolom. Hľadel na počítačovú obrazovku. Na to, že mal šesťdesiatštyri rokov, vyzeral v tvári veľmi mlado. Mal na sebe modrú košeľu s rozopnutými vrchnými gombíkmi, a tak mu bolo vidno stómiu – otvor v spodnej časti krku, cez ktorý dýchal. Vyzeral ako tmavočervená desaťcentová minca. Stephen bol veľmi chudý, a aj preto na ňom košeľa a sivé voľné nohavice viseli. Jediné svaly, ktoré dokázal pravidelne ovládať, boli tvárové. Ostatné ochabli, čo ovplyvnilo aj jeho držanie tela. Hlava mu ležala neprirodzene nízko medzi plecami, akoby sa do nich zabárala, a bola mier-